

CAVADXAN QASIMOV

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: cavadxan.yusifoglu@mail.ru

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI: İSTEHSAL POTENSİALI VƏ PERSPEKTİVLƏR

Məqalədə Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının nəzəri məsələlərinə diqqət yetirilmiş, onun elmi əsaslandırılması aparılmış, addımların günün tələblərinə uyğun atılması vurğulanmışdır. Göstərilmişdir ki, son iyirmi iki ildə burada məqsədyönlü iqtisadi siyasətin yeridilməsi ümumilikdə, milli iqtisadi potensialın daha da gücləndirilməsinə səbəb olmuşdur. Əldə olunan nəticələr statistik göstəricilər əsasında tərtib edilmiş cədvəllərlə təhlil edilmiş və region üçün səmərəli strateji faydalılığı açıqlanmışdır.

Açar sözlər: *sosial-iqtisadi inkişaf, milli iqtisadi potensial, məşğulluq səviyyəsi, ümumi daxili məhsulun həcmi, bazar iqtisadiyyatı, bazar münasibətlər.*

Naxçıvan Muxtar Respublikası ölkənin etibarlı qonşuluq siyasətinin tənzimlənməsində xüsusi əhəmiyyətə malik region kimi dövlətlərarası münasibətlərin inkişafına da töhfə verməkdədir. Buna görə də:

- coğrafi mövqeyinə görə əlaqələndirici xüsusiyyətlərinə;
- iqtisadi təşəbbüskarlığına görə artan miqyasda təmin edilən qarşılıqlı ticarət dövrüyyəsinə;
- ictimai-siyasi sabitliyinə görə ölkənin milli maraqlarının qorunmasına;
- sosial dayanıqlığına görə əhalinin firavan və təhlükəsiz yaşayışına;
- idarəetmənin təşkilinə görə stimullaşdırıcı xüsusiyyətlərin çevikliyinə təkan olan muxtar respublika ölkənin makroiqtisadi nailiyyətlərinin və siyasi yüksəlişinin ən sadıq təminatçısına çevrilmişdir. Dünyanın 60-a yaxın ölkəsi ilə ticarət əlaqələri olan muxtar respublika ölkənin strateji məqsədlərinə qətiyyətlə xidmət etməkdədir. Özünün iqtisadi faydalılığı ilə makroiqtisadi proseslərə stimulaşdırıcı rol oynayan Naxçıvan Muxtar Respublikası iyirmi iki il ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatının:
  - müqavimət gücünün artırılmasında;
  - istehsal əhəmiyyətliliyinin çoxaldılmasında;
  - ixrac potensialının gücləndirilməsində;
  - çoxşaxəliliyinin təmin edilməsində;
  - regional siyasətinin səmərəliliyində;
  - inteqrasiya qabiliyyətinin inkişafında;
  - güclü infrastrukturun təşkilində;
  - səmərəli məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsində;
  - nəticə etibarlı ilə inkişafın uzaq gələcək üçün təşkilatlanmasında inamla yol qət etmişdir.

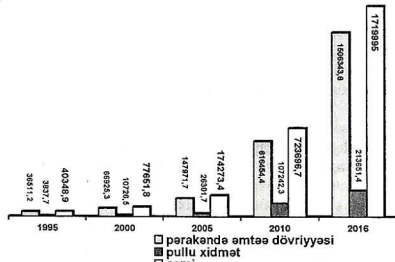
Bu proseslərin vəhdətindən yaranan təminatla Naxçıvan Muxtar Respublikası əsas makroiqtisadi hədəflərin tərkib hissəsi kimi qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafına

təkan olacaq sahələrin tənzimlənməsinə nail olmuşdur. Burada həyata keçirilən məqsəd-yönlü tədbirlər nəticəsində:

- iqtisadiyyatın sahə strukturu müasir təminat qabiliyyətinin yüksəldilməsinə istiqamətlənmiş;
- əmtəələr yüksək istehlak dəyəri əsasında istehsal olunmuş;
- ərazinin ixtisaslaşdırılmasına uyğun olaraq məhsuldar qüvvələrdən istifadə sahəsində səmərəliliyin artırılmasına əlverişli imkanlar açmış;
- əmək məhsuldarlığının stimullaşdırıcı amilləri öz növbəsində məhsuldarlığa səbəb olmuş;
- məhz bu potensialla da ölkənin hədəf və prioritetlərinə birbaşa xidmət etməkdədir və s.

Naxçıvan Muxtar Respublikası iqtisadi-ticarət əlaqələrinin inkişafında yeni səhifələr açmaqdadır. Tələbatə uyğun məhsul istehsalı, yerli istehsal potensialının gücləndirilməsi, daxili bazarın qorunması, bazar və iqtisadi tarazlıqların yaradılmasından ibarət sosial məmnunluğun bərqərar edilməsi muxtar respublikada daim diqqətdə saxlanılmaqdadır. Bunun da nəticəsində sakinlərin həm alıcılıq qabiliyyətləri yüksəlmiş, həm də zəruri istehlak vasitələrinə əlçatımlılıq təmin edilmişdir. Bunu aşağıdakı şəkil də göstərir:

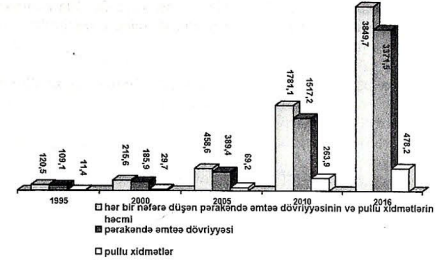
Şəkil 1
Müxtəlif illər üzrə pərakəndə əmtəə dövriyyəsinin və əhaliyə göstərilən pullu xidmətlərin ümumi həcmi (min manat)

Şəkil statistik məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən işlənmişdir.

Milli iqtisadiyyata doğru düşünülmüş addımların atılması muxtar respublikada səmərəli ticarət mühitinin yaradılmasına və bu sahədə keyfiyyətli xidmət təminatına şərait yaratmışdır. Nəticə isə, sağlam iqtisadi inkişafa doğru və sosial dayanıqlıq istiqamətlənmiş proseslərin düzgünlüyünü bəyan etməkdədir. Azad rəqabət, sərbəst sahibkarlığın stimullaşdırıcı amillərini özündə əks etdirən bu amillər muxtar respublikanın hazırkı sosiallaşan iqtisadiyyatına güclü təkan olmaqdadır. Bu, özünü hər bir nəfərə düşən pərakəndə əmtəə dövriyyəsinin və pullu xidmətlərin həcmində də göstərməkdədir. Aşağıdakı şəkllə diqqət edək:

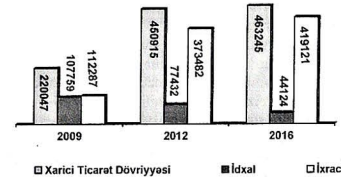
Hər bir nəfərə düşən pərakəndə əmtəə dövriyyəsinin və pullu xidmətlərin həcmi (manat)

Şəkil statistik məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən işlənmişdir.

Ümummilli lider böyük Heydər Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikasından başlatdığı müasir iqtisadi siyasət burada özünün sosiallaşan çəkisi ilə yanaşı, həm də ümumxalq marağ və mənafeyini ifadə etmə sahəsində qətiyyətli yol qət etdi, bununla da dünyəvi məhiyyət daşdı. Hazırda Naxçıvan Muxtar Respublikası özünün təbii, iqtisadi və coğrafi potensialından səmərəli istifadə etməklə, ölkənin milli və iqtisadi maraqlarına xidmət etməkdədir. Təbii ki, bütün bunlar muxtar respublikada xarici ticarətin də səmərəliliyi və potensialının artırılması baxımından da olduqca əlverişlidir. Əlbəttə ki, xarici ticarətin inkişafı ümumilikdə ölkənin etibarlı qonşuluq və strateji tərəfdaşlıq məqsədlərinə böyük töhfədir. Bu mənada qeyd edə bilərik ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası ar-tıq sözügedən sahə üzrə kifayət qədər təşkilatlanmış, güclü təcrübə əsasında makroiqtisadi inkişafa təkan verməkdədir.

Xarici ticarət dövriyyəsi, o cümlədən, idxal və ixrac əməliyyatları (min ABŞ dolları)

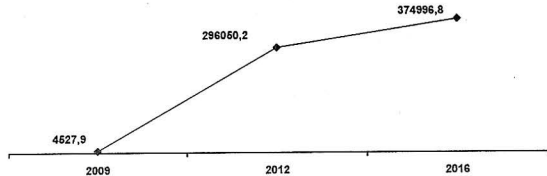

Şəkil statistik məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən işlənmişdir.

Xarici ticarət dövryyəsinin inkişafı, bu sahədəki əməliyyatların yüksələn xətt üzrə davamlılığı, ölkələrin makroiqtisadi siyasətinin də səmərəliliyini göstərməkdədir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının bu sahədəki nailiyyətləri də diqqət cəlb etməkdədir. Belə ki, ölkəmizin prioritetlərindən olan idxalın məhdudlaşdırılması, bunun da əsasında ixracın şaxələndirilməsi məsələləri ciddi əhəmiyyət daşımaqdadır. Elə bunların nəticəsidir ki, artıq 2009-cu ildən ticarət əməliyyatlarında müsbət saldo yaranmışdır.

Şəkil 4

**Xarici ticarət dövryyəsinə yaranan müsbət saldonun artım dinamikası
(min ABŞ dolları)**

Şəkil statistik məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən işlənmişdir.

Qeyd edək ki, cari ilin on ayı ərzində də bu göstəricilər dinamik artım vəziyyəti ilə seçilmişdir. Belə ki, muxtar respublikada yaradılmış sabit sosial-iqtisadi inkişaf mühtiri xarici ticarət dövryyəsinin stimullaşmasına səbəb olmuş və nəticədə 360 milyon 203 min 800 ABŞ dolları dəyərində xarici ticarət dövryyəsi qeydə alınmışdır. İxracın həcmi son bir il ərzində 1,2 faiz artaraq 329 milyon 709 min 800 ABŞ dolları, idxalın həcmi 8,1 faiz azalaraq 30 milyon 494 min ABŞ dolları olmuş, 299 milyon 215 min 800 ABŞ dolları dəyərində müsbət saldo yaranmışdır (2).

Naxçıvan Muxtar Respublikasının 2009-cu ildən müsbət saldo əldə etməsi o deməkdir ki:

- ən əvvəl, xammala olan tələbat burada təmin edilir, yerli istehsal öz əhatəsini və təminat qabiliyyətini durmadan artırır;
- makroiqtisadi potensial ölkənin hədəfləri baxımından idxalın məhdudlaşdırılmasın sürətləndirir və ixrac işə stimullaşdırılmaqla yüksək dinamika alır;
- iqtisadi-ticarət əlaqələri sahəsindəki proseslərin düzgün təşkili və idarə olunmasında icra edilən vəzifələr səmərəlidir və s.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında "Made in Azerbaijan" brendinin yaradılması və xarici bazarlarda təşviqinin həyata keçirilməsindən ibarət tədbirlər öz sosial-iqtisadi və hətta beynəlxalq əhəmiyyətini yüksəltməkdədir. Qeyd edək ki, bu sahədəki proseslərin tənzimlənməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən "Qeyri-neft məhsullarının ixracının stimullaşdırılması ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" 18 yanvar 2016-cı il tarixli Sərəncam imzalanmışdır. Həmin hüquqi akt əsasında müvafiq sahə üzrə qarşıya qoyulan vəzifələrdən biri məhz "Made in Azerbaijan" brendinin xarici bazarlarda təşviqindən ibarətdir.

Bunun davamı olaraq dövlət başçısının "Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan malların vahid məlumat bazasının yaradılması haqqında" 21 sentyabr 2016-cı ildə

imzalanmış sərəncamı əsasında İqtisadiyyat Nazirliyinin İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin nəzdində Azeport az saytı fəaliyyətə başlamışdır. Təşkilatlığın yüksək səviyyədə çevikliyi təmin edən bu portal dünyanın ən populyar elektron ticarət və reallaşdırma şəbəkələri ilə inteqrasiya olunmaqla, Azərbaycan mallarının bütün dünyada reklamı və tanıtılması həyata keçirməkdədir. Tez-tez yenilənən və ölkəmizin qeyri-neft sahəsinə aid məhsulların ixracı məqsədlərini həyata keçirən bu sayt istifadəyə rahatlığı, əlçatanlığı, təhlükəsizliyi və sürətli imkanları ilə "Made in Azerbaijan" brendini alıcılara daha yaxından təqdim edir.

"Made in Azerbaijan" brendi dünyada şöhrət qazanır deyən ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin 2016-cı ilin oktyabr ayının 5-də "Xarici ölkələrə ixrac missiyalarının təşkilinə, xarici bazarların araşdırılmasına və marketinq fəaliyyətinə, "Made in Azerbaijan" brendinin xarici bazarlarda təşviqinə, yerli şirkətlərin ixracla bağlı xarici ölkələrdə sertifikat və patentlər alınmasına, ixracla əlaqəli tədqiqat-inkişaf proqram və layihələrinə çəkilən xərclərin dövlət büdcəsi hesabına ödənilən hissəsinin müəyyənləşdirilməsi və ödənilmə mexanizminin tənzimlənməsi Qaydası" təsdiq edilməsi haqqında imzaladığı Fərman bu sahədə həyata keçirilən tədbirlərin strateji məhiyyətini daha da yüksəltmişdir. Eyni zamanda bunlar ölkəmizdə sosial-iqtisadi inkişafında yeni səhifələrin açılmasına istiqamətlənib. Bununla bağlı ölkə başçısının 2017-ci ilin 17 aprel tarixində Yevlax, 3 avqust tarixində Balakən, Zaqatala və Qax, 2 sentyabr tarixində isə Lənkəran rayonlarına etdiyi səfərlər və keçirdiyi müşavirələr qeyd edilən məqsədlər istiqamətində güclü təkanverici qüvvəyə çevrildi [1, s. 175].

Bu məsələlər ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında regional məhiyyətinin yüksəldilməsi ilə daha da önəm qazanmaqdadır ki, burada da Naxçıvan Muxtar Respublikasının rolu, təsiri və mövqeyi özünü təsdiq etməkdədir. Ali Məclis Sədri hər il sahibkarlarla keçirdiyi görüşlər, onların dövlət dəstəyi ilə, məhsul istehsalında və xidmətlərinin göstərilməsində stimullaşdırıcı mexanizmlərlə əhatə edilməsi, istehsal və ixracə yönəlməmiş yeni ideyaların, təşəbbüslərin dəstəklənməsi məsələləri daima öz aktuallığı ilə mövcud olmaqdadır.

Qeyd edilən sahə üzrə ciddi tədbirlərin davamı olaraq, 2016-cı il oktyabrın 31-də "Naxçıvan Məhsulları" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti üçün inşa olunmuş istehsal sahələri və anbarın istifadəyə verilməsi münasibətilə keçirilən tədbirdə bu məsələnin əhəmiyyətini diqqət çəkən Ali Məclisin Sədri zəruri vəzifə olaraq muxtar respublikada istehsal olunan məhsulların məhz Naxçıvan brendi ilə xarici bazarlara çıxarılması və tanıtılmasından ibarət olduğunu bildirib. Bundan əlavə, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclis Sədri 2017-ci il may ayının 5-dən 6-dək Gürcüstanın Acastran Muxtar Respublikasında səfərdə olarkən sözügedən sahə üzrə tədbirləri daha da sürətləndirmişdir. Tərəflərin Naxçıvanla birbaşa çarter reysləri, regionda aparıcı tur operatorları və turist axınının artımı məsələlərinə müzakirə etməsi yeni perspektivlərin açılmasına səmərəli imkanlar yaratmışdır. Burada həm də kənd təsərrüfatı sahəsində əməkdaşlıq üçün əlverişli mühitin olduğu qeyd edilmişdir [1, s. 176].

Artıq Naxçıvan Muxtar Respublikasının istehsalı olan məhsulların xarici bazarları çıxış imkanlarının daha da genişlənməsi özünü mühüm yüksəkliq mərhələsinə gəlib çatmışdır. Diqqət edəndə görürük ki, muxtar respublika mineral suların ixracı sahəsində, xüsusən də "Sirab" və "Badamlı"dan ibarət Naxçıvan brendini dünyaya təqdim etməkdədir. Əgər "Sirab" mineral suyu Rusiya, Ukrayna, Türkiyə, İran kimi ölkələrə ixrac edilirsə, "Badamlı" mineral suyu MDB məkanına, Dubaya, Səudiyyə Ərəbistanının hüdudlarına daxil ola bilirsə, deməli, muxtar respublika öz təbii sərvətlərinin qiymətlən-

dirilməsində, ixracında və ondan əhalisinin rifahı naminə səmərəli istifadə edilməsində artıq güclü təcrübəyə malikdir.

Digər tərəfdən, muxtar respublikanın sənaye potensialının daha da artırılmasında, bu sahədəki ixrac potensialının daha da stimullaşdırılmasında sement istehsalının yüksələn əhəmiyyətindən bəhs etmək yerinə düşər. 2011-ci ildən fəaliyyət göstərən Naхçivan Sement Zavodu gündəlik 1300 ton məhsul istehsal etmə gücünə malik olmaqla, müasir texnologiyalarla tam əhatə edilmişdir. Təmin edilmiş istehsal potensialı sementin həm ölkəmizin müxtəlif regionlarına, həm də Türkiyəyə və Gürcüstana göndərilməsinə imkanlar açmışdır. Bu sənaye müəssisəsində 18 əsas istehsal bölməsi vardır. Bunları qeyd etməkdə əsas məqsədimiz muxtar respublikanın müvafiq sahə üzrə yetərli xammal bazasına malik olmasını göstərməkdir.

Bir halda ki, əsas xammal olan əhəngdaşı, mergel və köməkçi xammallar – dəmirli gil Kəngərli rayonunun Çalxaqala, kvarts Şərur rayonunun Gümüslü, gips isə Babək rayonunun Nəhrəm kəndləri yaxınlığındakı yataqlardan çıxarılır, deməli, muxtar respublika sement istehsalı sahəsində də təəbata uyğun istehsal potensialını formalaşdırma bilmiş və bu sahədə də Naхçivan brendi beynəlxalq miqyasda öz yerini tutmuşdur [1, s. 177].

Beləliklə, Naхçivan Muxtar Respublikası Azərbaycan Respublikasının prioritetlərinə qətiyyətli xidmət etməkdədir. Dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin əsaslarını dolğun ifadə etməyi bacaran bu keyfiyyətlər uzaq gələcək üçün daha güclü potensial vəd etməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Qasımov С.У., Ələsgərova F.Q. Naхçivan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafı: tarixilik və müasirlik. Naхçivan: Əcəmi, 2017, 184 s.
2. <http://www.statistika.nmr.az/>

Джавадхан Гасымов

НАХЧЫВАНСКАЯ АВТОНОМНАЯ РЕСПУБЛИКА: ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье отводится внимание теоретическим вопросам социально-экономического развития Нахчыванской Автономной Республики, дается его теоретическое обоснование, подчеркивается, что шаги предпринимаются в соответствии с требованиями времени. Показано, что целенаправленная экономическая политика, проводимая в последние 22 года, стала причиной роста национального экономического потенциала. Результаты получены на основе статистических показателей, исследованы таблицы и выявлена рациональная стратегическая эффективность для региона.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, национальный экономический потенциал, степень занятости, объем валового внутреннего продукта, рыночная экономика, рыночные отношения.

Javadkhan Gasimov

NAKHCIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC: PRODUCTION POTENTIAL AND PERSPECTIVES

In the paper attention is given to theoretical issues of socio-economic development of Nakhchivan Autonomous Republic, it's theoretical foundation is given; it is emphasized that steps are taken in accordance with the requirements of the time. It is shown that targeted economic policies pursued in the last 22 years became the reason of growth of national economic potential. The results are obtained on the basis of statistical indicators; tables are studied and rational strategic effectiveness for the region is revealed.

Keyword: socio-economic development, national economic potential, occupancy volume of gross domestic product, market economy, market relations.

(İqtisad üzrə elmlər doktoru, professor Ağarza Rüstəmov tərəfindən təqdim edilmişdir)